

Három biblia

Ötvös László hasonmás kiadásai

Él Debrecenben egy nyugalmazott református lelkipásztor, Ötvös László. Túl a hetvenen is irigylésre méltóan tevékeny: verseskötetei, egyháztörténeti tanulmányai jelennek meg, kiállításokat, összejöveteleket szervez, számos egyesületnek aktív tagja, a Népi Írók Baráti Társasága kelet-magyarországi csoportjának vezetője – hogy csak néhány példát említsünk szerteágazó munkásságából. Minket, könyvtárosokat mégis a bibliakutatás terén elért eredményei, közelebből a most bemutatandó hasonmás kiadásai érdekelhetnek leginkább.

Széles körben ismert, hogy a magyarországi bibliakiadás kezdetei a reformáció hazai térhódításával esnek egybe. Az első magyar nyelvű szövegeket – pontosabban egyes részleteket – a protestáns prédikátorok és tipográfusok tették közzé. Majd a tizenhatodik század végén megszületett a jeles gönci református lelkész, Károli (vagy Károlyi) Gáspár teljes fordítása, a közeli településen 1590-ben kinyomtatott Vizsolyi Biblia. Mai szemmel nézve szinte hihetetlen hatást gyakorolt a teológiai gondolkodásra, a magyar nyelv és irodalom fejlődésére, az olvasási kultúra terjedésére. Szerb Antal szavaival: „a régi magyar nyelv Károlyi bibliája által vált a nemzeti műveltség konstans, termékeny és eleven részévé.” Nagy mérete, magas ára és a kezdetleges vándornyomda csaknem elkerülhetetlen technikai hibái miatt csakhamar szükségessé váltak az újabb, korrigált és olcsóbb kiadások, amelyek egyúttal a szöveg finomítására is alkalmat teremtettek. A katolikus restauráció (közismertebb megnevezéssel: az ellenreformáció) előretörése azonban többnyire az országhatáron kívülre kényszerítette ezeket a szellemi és nem kis részben anyagi vállalkozásokat, nem egyszer a külföldi mecénások támogatása tette lehetővé kivitelezésüket.

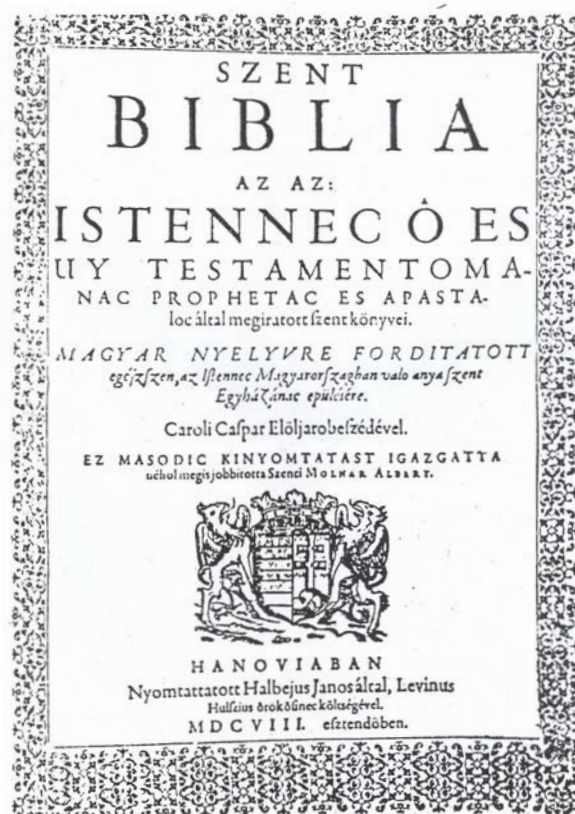
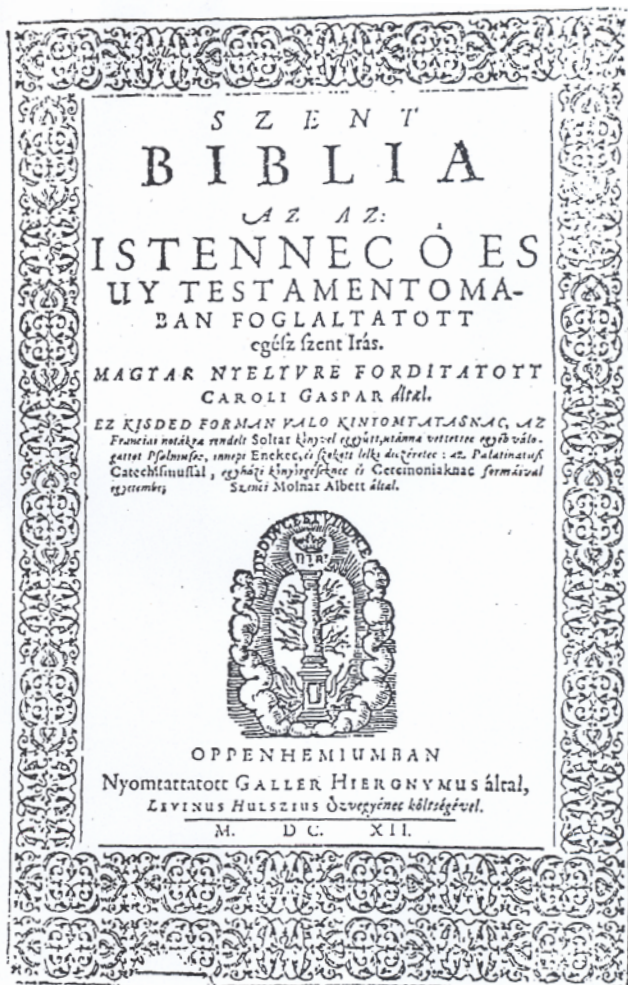
A németországi magyar nyelvű bibliák sorában kiemelkedő hely illeti meg a Hanauban 1608-ban, majd Oppenheimban 1612-ben az eredeti-

hez hasonlóan *Szent Biblia...* címmel megjelent változatot. Mindkettőt a kora újkori magyar költészet és a magyar református teológia egyik meghatározó személyisége, Szenci Molnár Albert gondozta. A nyugat-európai és a magyarországi tudományosság közötti szoros kapcsolatok kiépítésén fáradozó református pap fiatal korában Göncön segédkezett a Szentírás könyveinek átültetésében. Német földön mestere szándékait és az itthoni hívők igényeit szem előtt tartva egy viszonylag könnyen kezelhető, sokak számára elérhető és helyesen értelmezhető bibliát kívánt közrebocsátani. Hozzáfűzte a kivételes esztétikai színvonalat képviselő, 1607-ben bevégzett zsoldárfordításait, valamint az egyházi élet két alapvető dokumentumát, az Institutiót és a Heidelbergi Kátét is. Az ún. Hanai Biblia az összöveg, a Károli-fordítás második, javított kiadása, közepes formátumban. Később Oppenheimba hívták tanítani, ahol nyomdafelügyelői teendőket is ellátott. Ekkor, az itteni officinában rendezte sajtó alá a magyar biblia újabb, lényegében a hanait megismétlő, valamelyest kiigazított és néhány ünnepi énekkel, imával kibővített, de jóval kisebb alakú, praktikusabb variánsát. Ezt is, azt is sokan forgatták, és féltve őrizték, ennek ellenére ma már alig néhány példány lelhető fel belőlük; természetesen mindegyik nagybecsű könyvészeti érték.

Hosszú idő, közel négy évszázad elteltével értek meg a feltételei annak, hogy a magyarországi református egyház és az európai könyvkultúra történetének ezek a nevezetes emlékei hasonmás kiadásban újból közkinccsé váljanak. Ötvös László odaadó buzgalommal, példás ügyszeretettel és hozzáértéssel munkálkodott a nemes gondolat megvalósításán. Noha kétségkívül számottevő háttér – amit ő kiemelendőnek tart – a bibliatudomány és bibliafordítás híres debreceni műhelye, a sikerben vitathatatlan személyes érdemei vannak. A közölt listák tanúsága szerint erőfeszítéseit a Magyarországi Református Egyház, az egyházkerületek és más testületek, szervezetek, önkormányzatok támogatták; a történelmi tudnivalókat is tartalmazó ajánlásokat Bölcseki Gusztáv, a zsinat lelkészelnöke írta. Az ún.

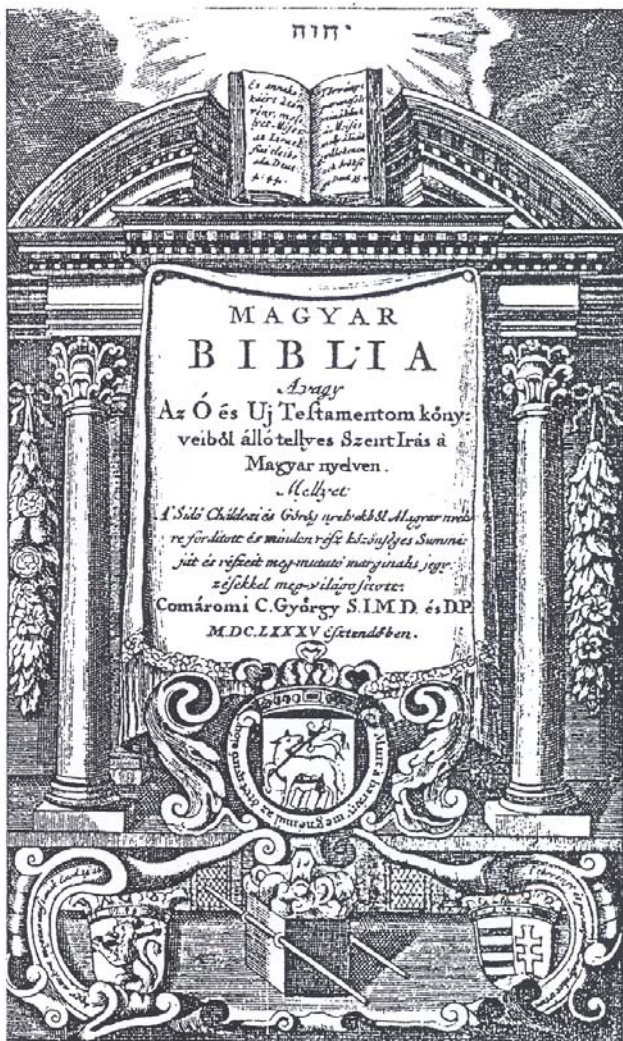
Hanau Bibliát 1998-ban, a vaskosabb, ún. Oppenheimi Bibliát 2002-es impresszummal (valójában 2003-ban) a Vizsolyi Alapítvány Kuratóriuma adta közre; az előbbi a debreceni Alföldi, az utóbbit a Karcagi Nyomda állította elő (a kolofonban felsorolt egyéb közreműködőkkel együtt). Ötvös László kezdeményezése az országhatáron túl is kedvező visszhangot váltott ki, főleg a világban szétszórta élő magyar reformátusok között, de a bibliatudomány más nyelven publikáló művelői körében is. Egyik bizonyítéka ennek, hogy a két kötet a Nemzetközi teológiai könyv című sorozatban látott napvilágot.

Akárcsak 2000-ben a még nem említett harmadik hasonmás. (A kiadó és az ajánló személye szintén azonos.) Komáromi Csipkés György kevésbé ismert, jórészt önálló szellemi alkotásnak minősülő, különös sorsú fordításáról van szó. A tizenhetedik század második felének kiváló, mérsékelt puritán elveket valló református prédikátora debreceni kollégiumi professzor és lelképásztor, elmélyült hitvallás-magyarázó, elkötelezett hitvitázó volt. A Vizsolyi Biblia egyik

elsterjedt, amszterdami kiadására támaszkodva készítette el 1653 és 1668 között hű és teológiailag alapos, ugyanakkor olvasmányos és magyaros fordítását. Több mint másfél évtizeddel később – már halála után – fogtak volna hozzá a közzétételéhez, Szenci Molnár Albert zsoldárával kiegészítve, de 1685-ben csak a rézmetszete címlapot nyomtatták ki. Ugyanis éppen ekkor jelentette meg Misztótfalusi Kis Miklós Németalföldön az ún. Aranyas Bibliát, és ezzel a debreceniek nem akartak versengeni. Újabb évtizedek teltek el, és végül Debrecen városa 1718-ban – tehát fél évszázaddal a fordítás befejezését követően – a hollandiai Leidenben nyomatta ki a művet, *Magyar Biblia...* címmel, az egykori címlappal. Ezért nevezik ezt az editiót Leideni vagy Debreceni Bibliának. A könyv kálváriája azonban még nem ért véget: a 4200 példányból mindössze 32 érkezett a cívisvárosba, a többit visszatartották a vámon, mégpedig – jellemzően a korabeli valláspolitikai és cenzurális viszonyokra – hetven (nem tévedés: hetven!) esztendeig. II. József türelmi rendelete megnyitotta ugyan (de akkor sem azonnal) a raktárak ajtajait, ám 1789-ben csak ezer példány, vagyis a tetemes költségen előállított össz mennyiség alig egynegyede jutott el Debrecenbe.

Komáromi Csipkés György csaknem elfelejtett munkája voltaképpen most, Ötvös László

hasonmás kiadása révén válhat igazán ismertté; most kerülhet – miként Böleskei Gusztáv tiszántúli református püspök rámutat – „a tudományos használó és minden érdeklődő” kezébe.

Ötvös László három bibliakiadása szép, követendő példája a nemzeti kulturális örökség ápolásának. Figyelemre méltó szellemi teljesítmény (mindegyik kötetet ő látta el utószóval is), amelynek tudományos hozzávéka több irányú: a keresztyén teológia, a nyelvészet, az irodalom-, a könyv-, a nyomdászat- és az átfogóbb jellegű művelődéstörténet szempontjából egyaránt jelentős forráspublikáció. Csakis javasolni lehet nagyobb könyvtárainknak, hogy ha tehetik, szerezzék be a kiadványokat.

Bényei Miklós

Szent Biblia azaz Istennek Ó és Új Testamentomának prophetac és apostoloc által megiratott szent könyvei / magyar nyelvre fordította és előjáróbeszéddel ellátta Károli Gáspár 1590-ben; igazgatta, megjobbította és dedikációval kiadta Szenci Molnár Albert 1608-

ban; hasonmás formájában megjelent Ötvös László gondozásában; Böleskei Gusztáv, a Magyarországi Református Egyház Zsinata lelkeszelnökének ajánlásával. – Debrecen: Vizsolyi Alapítvány Kuratóriuma, 1998. – 1283 p.; 30 cm. – (Nemzetközi teológiai könyv, 35.)

Magyar Biblia Avagy Az Ó és Új Testamentom könyveimből [sic!] álló teljes Szent Írás a Magyar nyelven: Mellyet: A Sidó Cháldeai és Görög nyelvekből Magyar nyelvre fordított... Komáromi Csipkés György, megjelent 1685/1718-ban / hasonmás formában megjelent Ötvös László gondozásában 2000-ben. – Debrecen: Vizsolyi Alapítvány Kuratóriuma, 2000. – 1054 p.; 21 cm. – (Nemzetközi teológiai könyv, 45.)

Szent Biblia azaz Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott Szent Írás / magyar nyelvre fordította Károli Gáspár; igazgatta, megjobbította és kiadta Szenci Molnár Albert, 1612.; hasonmás formában megjelent Ötvös László szerkesztő gondozásában; Böleskei Gusztáv püspök, a Magyarországi Református Egyház Zsinata lelkeszelnökének ajánlásával. – Debrecen: Vizsolyi Alapítvány Kuratóriuma, 2002[!2003]. – 1686 p.; 21 cm. – (Nemzetközi teológiai könyv, 53.)

Egy kevésbé patetikus írástörténet

„Írás nélkül történelem se volna. Minden civilizációban az írástudók közvetítették a kultúrát, ők voltak az első történészek is”. Még jó, hogy ezt a sommás megállapítást már bevezetője első oldalán leírja, különben (ha egyébként egyetértünk is vele) eléggé tiszteletlennek éreznék a szerző értékítéletét az írás több ezer éves közvetítő szerepéről: „Közel 4000 év és egy teljesen más íráskép választja el a babiloni Hammurápi fekete bazaltba vésett törvényeit az 1990-es évek iraki jelszavaitól és plakátjaitól, de az üzenetek hasonlóak. ... a babiloni és asszír ékírást, az egyiptomi hieroglifákat, valamint a közép-amerikai maja paloták és templomok falába vésett szövegeket olyasmire is használták, amire a Szovjetunióban Sztálin a Lenint ábrázoló óriásplakátokat: emléketetni az embereket, hogy ki a főnök, s hogy e főnök milyen hatalmas dicsőséget szerzett, s hatalmának milyen szilárd az alapja.” (Az